

TÁRSADALMI MOZGALOM, MINT KÖZÖSSÉG

A nem-formalizált, nem-bürokratizált, az egyéni identitás kialakítását és újratermelését biztosító társadalmi kollektívumok, a közösségek között sajátos helye és funkciója van a társadalmi mozgalmaknak - a társadalmi mozgalom sajátos közösségforma. Mi a társadalmi mozgalmak szerepe a közösségek hálózatában? Hogyan viszonyul egymáshoz a mozgalom és a közösség a korszerűsödő, modernizálódó társadalmakban?

A társadalmi mozgalmak és a közösségek egyaránt elkülöníthetők a különféle típusú szervezetektől, amelyek formalizált-bürokratizált módon szabályozzák a tagok társadalmi viszonyrendszerét. A mozgalmakon és a közösségeken belül is van hierarchia, de ez nem éri el a szervezeti formalizáltság és racionalizáltság fokát. A mozgalom és a közösség nem csupán a pénz és a hatalom közvetítőivel köti össze az embereket, hanem érzelmileg és értelmileg orientált, az egyén teljességére szabott kapcsolatrendszerek révén.

Mi a mozgalmak sajátossága a közösségek tipológiáján belül, miért nem lehet szinonimaként használni a két kifejezést? Történetileg szemlélve, a társadalmi mozgalmak a modern társadalmakhoz kötődő közösségformák. Közösségeket találunk már a tradicionális, a primitív társadalmakban is, társadalmi mozgalmakat viszont nem. A társadalmi mozgalom olyan specifikus, modern közösségforma, amelynek célja a társadalmi-politikai berendezkedés alapszerkezetének megváltoztatása. A társadalmi mozgalom olyan társadalmi dinamika kialakulásához kötődik, amely teret enged a tudatos társadalomváltoztatás közösségszervező mozzanatának. Ez idegen a tradicionális

társadalmak statikus, a társadalom szerkezetét pusztán újratermelő, legitimáló közösségi életétől.

A társadalmi mozgalom egyike azoknak a közösségformáknak, amelyek éppenséggel a korszerűsödés, a modernizáció folyamatának kibontakozásához kötődnek. Kettős kapcsolatrendszer áll fenn a modernizációs folyamat és a társadalmi mozgalmak, mint specifikus modern közösségformák létezése között. Egyrészt a modern, a társadalmi struktúra folytonos, dinamikus megváltoztatására épülő társadalomtípus megjelenése a társadalmi mozgalmak, mint sajátos közösségformák kialakulásának előfeltétele. A társadalmi mozgalmak megjelenése a modernizációs folyamat eredménye. Másrészt a társadalmi mozgalmak mindegyike valamilyen módon viszonyul a társadalmi modernizáció folyamatához, ellenzi, gátolja, avagy segíti, módosítja, befolyásolja azt. A modernizációs folyamatnak valamilyen módon való befolyásolása a társadalmi mozgalmak "életcélja", feladta a modern társadalmakban. A társadalmi mozgalmak így mindkét vonatkozásban szorosan kötődnek a modernizációs folyamathoz.

A modernizáció dinamikája következtében folyton újjáalakítja a közösségstruktúrát. A statikusságra, intézményesedésre hajlamos közösségek, valamint az állandó működésre kialakult formalizált-bürokratizált szervezetek egyaránt "konzervatív", "stabilizáló" erőként léteznek a modern társadalmakban. Szükség van a stabilitásra, azonban, ha a társadalmi struktúra megváltoztatása kerül napirendre, akkor a közösségek és a szervezetek egy része hajlamos a "megmerevedésre" a modernizáció következményeivel szemben. Ez az a pont, ahol fontossá válik a társadalmi mozgalmaknak, mint sajátos közösségformáknak a modernizáció folyamatában betöltött szerepe. A társadalmi mozgalmak a más típusú közösségek és a szervezetek stabilizáló funkciójával szemben a társadalmi változtatás, a dinamika elemét képviselik. Kézenfekvő ez pl. a társadalmi-politikai forradalmi, avagy a modern művészeti mozgalmak esetében. A változás szempontja persze nem mindig jelenti a

modernizáció támogatását: léteznek ún. "ellenmozgalmak", amelyek fellépnek a modernizációt képviselő erőkkel szemben, mint például a különféle konzervatív mozgalmak. Az ellenmozgalmak is rákényszerülnek a társadalmi mozgalmak dinamikus sajátosságainak és eszköztárának átvételére, azonban ezeket a társadalmi változás feltartóztatására használják. Világos ez pl. a munkásmozgalmak és a fasiszta mozgalom viszonyának esetében, amely átvette a munkásmozgalom politikájának bizonyos elemeit, ám azokat nem a kapitalizmus megdöntésére, hanem fenntartására használta fel.

A társadalmi mozgalmakat társadalomváltoztató funkcióik következtében a közösségek más típusaitól elkülöníti a dinamikus terjedés, a mobilizáció mozzanata. A mozgalom folyton növelni igyekszik társadalmi bázisát, s ez a dinamika nem jellemzi az összes közösségtípusokat. Másik sajátossága a mozgalmaknak az egyéb közösségfajtákkal szemben a tudatos társadalomváltoztatás mozzanata következtében a társadalmi célkitűző, a teleológiai funkció fontossága. Nem minden közösség rendelkezik dinamikus társadalomváltoztató célokkal, és ezek megléte adja a társadalmi mozgalmak egyik sajátosságát. A mozgalmak társadalmilag releváns célaspektusa közvetlen kapcsolatban van a létrejöttükhöz vezető társadalmi problémával, avagy válsaggal, amelynek valamilyen módon való megoldását tűzik célul. A cél és a motívum, a kiváltó ok egybeesése a mozgalmak sajátos vonása más típusú közösségekkel és a szervezetekkel szemben, ahol ez a kettő nem kapcsolódik szükségképpen össze.

Láttuk, hogy nem minden közösség társadalmi mozgalom. Nos, ugyanakkor nem minden társadalmi mozgalom jellemezhető egyben közösségként is. A mozgalmak fejlődésük során intézményes-bürokratikus formákat öltve elveszíthetik közösségi jellegüket. A mozgalom az állami-politikai, vagy a gazdasági berendezkedés uralkodó pozícióit meghódítva rendszerint szervezetté merevedik és a korábban elutasított és bírált

Rendszer részévé válik, átveszi annak formális szervezési elveit, feladja közösségi jellegét. A társadalmi mozgalmak fejlődését gyakran jellemzik az életciklus szakaszainak analógiájával. A radikális-forradalmas ifjúság kritikai és alternatív periódusának lezárulásával, a felnőtté váló egyén beleilleszkedik a korábban bírált társadalmi formákba, és felölti a korábban megvetően elutasított szerepeket. A társadalmi mozgalmak keletkezésének oka a társadalom szervezeti-intézményes struktúráinak elégtelensége az új típusú társadalmi igények kielégítésére, új társadalmi problémák megoldására. A mozgalom ezért a fennálló berendezkedés mellett és ellen válik közösséggé, elutasítva, bírálva, kihívást intézve a fennállóhoz. Ha a mozgalom sikeres lesz, és megváltoztatva a fennálló társadalmi-politikai berendezkedést új intézményeket és szervezeteket hoz létre stabil működésének érdekében, átveszi a szervezetek formalizált-bürokratikus működési módját, elveszti közösségi jellegét. A mozgalmon belül a szervezeti elem túlsúlyba kerülnek: a megmerevedéshez, konzervativizmushoz és a sajátos mozgalmi közösség kiüresedéséhez, formalizálódásához, ritualizálódásához vezethet. Az alternatív mozgalmi közösség így szervezetté, intézménnyé merevedhet.

A modernizációs folyamat állandóan új és új társadalmi-politikai és kulturális feszültségek, konfliktusok és problémák egész sorát termeli ki. A szervezetek, az intézmények és a közösségek stabilitásra törekvő felépítése folyton elmentébe kerül ezzel a dinamikával. Ez a konfliktus új és új mozgalmi közösségek kialakulásához vezethet. A társadalmi mozgalmak alternatív közösségeinek kihívása így szükségszerű és elkerülhetetlen eleme a modern társadalmak dinamikájának. Azonban a társadalmi mozgalmak is alávetettek e dinamikának. Az új és új problémák előtérbe kerülése következtében új típusú mozgalmak alakulnak ki, amelyek konfliktusba kerülhetnek a már kialakult és részben intézményesedett, avagy szervezet-té merevedett mozgalmakkal. A közösségformálás lehetősége

megvan a társadalmi mozgalmakban, de csupán lehetőségként. A modernizációs folyamat egyes szakaszaiban más és más mozgalmotípusok számára nyílik meg a lehetőség. Nem csupán az egyes konkrét mozgalmaknak, de a mozgalmak meghatározott típusainak is megvan az életciklus-dinamikája. Így pl. a szervezeti mozgalmak, amelyek a 19. században és a 20. század elején komoly közösségi dinamikával rendelkeztek, ma már világszerte inkább a szervezeti-intézményes szférához tartoznak.

A társadalmi mozgalmak tipológiájában is követhető a közösségformák típusaira alkalmazott elkülönítés a politikai, a gazdasági-munkaszervezeti és a kulturális jellegűek között. Ez a tipológia kiegészíthető a társadalom makro- és mikroszintű közösségeinek elkülönítésével. Fontos szempontnak tartom ezt, mivel a közösségek léte-szerintem-csak a tradicionális társadalmakban köthető kizárólag a mikroméretekhez. A társadalmi differenciálódás során a makrotársadalmi alrendszerek létrejöttével megjelenik a makroközösségek kialakításának problematikája. Ilyen a politikai, gazdasági és kulturális síkon egyaránt alapvető fontosságú nemzet kategóriája.

A közösségek makro- és mikroszintjének közvetíteses kapcsolatrendszere épül ki a modern társadalmakban, amely összeköti a két szint más-más típusú közösségeit. Jóllehet a makroszintű társadalomszervezési feladatok előtérbe állítják a közösségekkel szemben a szervezet-típusú alakzatokat, de úgy vélem, hogy a közösségek kora nem járt le a modern, differenciált társadalmakban sem. A társadalmi mozgalmak meg-meg-újuló hullámai a modern társadalmakban a makroszinten előtérbe került szervezeti monopólium, a szervezeti megalománia elleni dinamikus közösségi reakcióként értelmezhetők. A modern társadalmakban a mikroszintre leszorult közösségi struktúra és a makroszintet uraló bürokratikus szervezetek között a társadalmi mozgalmak jelenthetnek közvetítést.

A modernizáció kétarcú, ambivalens a közösségek szempontjából. A modern, differenciált társadalmak általános bürokratizálódási tendenciája a közösségek felbomlásához, illetve mikroszintre szorításához vezet. Ugyanakkor a szervezeti megmerevedéssel és monopóliummal szemben a társadalmi mozgalmak új és új alternatív közösségformákat hoznak létre. Létezik és fennáll a makro- és a mikroszintű folyamatok kölcsönös közvetítésének szükségszerűsége a modern társadalmakban, ugyanakkor ezt megmerevíti a szervezeti-intézményes formák tulsúlyba kerülése. A társadalmi mozgalmak jelentkezése a modern társadalom közösségtermelő képességének bizonyítéka, ugyanakkor jelzi a szervezeti intézményes berendezkedés lemaradását az új társadalmi igényekkel szemben.

A társadalmi mozgalmak új típusú közösségei nélkülözhetetlen velejárói a modern társadalmak válságokon és változásokon keresztül zajló fejlődésének. Ám ne felejtsük el: kell a mozgalom, de nem csupán a mozgalomra van szükség. A modern társadalmak működésében is elengedhetetlen a stabilizáló szabályozás, az intézményesítés, s ezt a feladatot elsősorban a szervezetek, illetve a nem-mozgalmi jellegű közösség-típusok látják el. A társadalmi dinamika nem létezhet a társadalmi stabilitás bizonyos foka nélkül. A mozgalmak nem kizárólagos alkotói és formálói a társadalmi életnek. Sajátos közösség-típusok ezek, amelyeknek van bürokratizálódási dinamikája, s így a társadalmi struktúra megváltoztatói, ám ugyanakkor újatermeléshez is hozzájárulnak.

Irodalom:

- Bíró Dávid: Ellenkultúra Amerikában. Gondolat. 1987.
- Csontos György: A zöldek. Kossuth. 1982.
- Endreffy Zoltán - Kodolányi Gyula (szerk.): Ökológiai kapcsolatok. Népművelési Intézet. 1984.
- Habermas, Jürgen: Új társadalmi mozgalmak. Világosság 1982/2.
- Kiss J. László: "Új politika" vagy politikai hagyományok? Külpolitika, 1986/3.
- Márkus G. György: Az ifjúsági szubkultúrák ideológiája. Világosság, 1985./3.
- Papp Zsolt: Konszenzus és kihívás. Kossuth. 1985.
- Papp Zsolt: Párttűtők a kapuk előtt. Kritika, 1985/IV. 4.
- Papp Zsolt: Politikai válságtendenciák a fejlett kapitalizmusban. Társadalmi Szemle, 1985/7.
- Papp Zsolt: Jön a bal? Kritika, 1987/1.
- Persányi Miklós: Milyen színűek a zöldek? KISZ KB Agitációs és Propaganda Osztálya. 1984.
- Persányi Miklós: Zöldülő generáció. Ifjúsági Szemle, 1985/4.
- Szabó László: A Zöldek-kényszerhelyzetek és útkeresés. Politika-Tudomány, 1986/1-2.
- Szabó Máté: A "forró-ősz". Békemozgalom, politikai tiltakozás, ellenállás az NSZK ban. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1984.
- Szabó Máté: Zöldek, alternatívok, környezetvédők. Gondolat. 1985.

Szabó Máté: Alternatív utópia-alternatív modernizáció?
Valóság, 1985/10.

Szabó Máté: Zöldek-válaszúton? Világosság, 1985/6.

Szabó Máté: Van-e a zöldeknek külpolitikai koncepciójuk?
Külpolitika, 1985/3.